

Tiberiu Bader, *Die Schwerter in Rumänien, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IV, Band 8*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1991, ss. 202, tab. 76.

Kolejny tom serii *Prähistorische Bronzefunde* (PBF) poświęcony, mieczom z terenu Rumunii, jest kontynuacją monograficznych opracowań tych zabytków z terenu Europy, realizowanych w ramach Działu IV. Do tej pory ukazały się tomy dotyczące mieczy z terenu Włoch¹, południowych Niemiec, Austrii i Szwajcarii², wschodniej Francji³, Czech i Słowacji⁴, Wielkiej Brytanii⁵ i Irlandii⁶, Węgier⁷.

W prezentowanej pracy zebrano ponad 470 mieczy, ich fragmentów oraz pochew a także jedną formę odlewniczą. Zostały one sklasyfikowane według kryterium typologicznego, funkcjonalnego i chronologicznego. Zakres chronologiczny opracowania

obejmuje czas od chwili pojawienia się tego typu broni w końcu wczesnej epoki brązu, poprzez okres półpopielnicowych aż do wczesnego okresu halsztackiego. W chronologii absolutnej mieści się on między 16. a 8. w. p.n.e.

We wstępie otwierającym tom autor porusza m.in. problem terminologicznego rozróżnienia mieczy i sztyletów, podając różne koncepcje podziału tych dwóch form, budowane na podstawie ich długości. Granica ta jest raczej płynna i pod względem typologicznym prawie nie dostrzegalna. Przyjęto tu, że krótkie miecze to okazy o długości od ok. 30 do 40 cm. Jako normalne miecze traktuje się te o długości do 70-75 cm. Egzemplarze przekraczające 75 cm to miecze długie.

Podstawowym kryterium podziału materiału źródłowego, który jest przedmiotem prezentowanego opracowania, jest konstrukcja i rodzaj rękojeści oraz klingi. Pozwoliło to wyróżnić miecze z różnorodnie uformowaną płytką dla rękojeści oraz pełną rękojeścią. Analiza formy głowicy, sztabki rękojeści, okładzin, wykroju rękojeści oraz kształtu klingi, liczby i ułożenia nitów, względnie otworów po nitach jak również zdobienia klingi i rękojeści, pozwoliła na wydzielenie poszczególnych grup i typów mieczy.

Pierwszą tworzą formy, których rękojeść osadzona jest na płycie wyciętej w kształcie 3/4 koła lub trapezu, najczęściej z czterema nitami. Klinga miała

¹ V. Bianco Peroni, *Die Schwerter in Italien. Le Spade nell'Italia continentale*, 1970.

² P. Schauer, *Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und Schweiz I (Griffplatten-, Griffangel- und Griffzungenschwerter)*, 1971; W. Krämer, *Die Vollgriffschwerter in Österreich und der Schweiz*, 1985.

³ H. Reim, *Die spätbronzezeitlichen Griffplatten-, Griffdorn- und Griffangelschwerter in Ostfrankreich*, 1974.

⁴ P. Novák, *Die Schwerter in der Tschechoslowakei I*, 1975.

⁵ I. A. Colquhoun/C. B. Burgess, *The Swords of Britain*, 1988.

⁶ C. B. Burgess/S. Gerloff, *The Dirks and Rapiers of Great Britain and Ireland*, 1981.

⁷ T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn I, (Griffplatten, Griffangel- und Griffzungenschwerter)*, 1988, II, (Vollgriffschwerter), 1991.

przekrój rombowski lub migdałowy. Mocowano na nich okładziny z materiału organicznego (drewno, róg, kość). W kilku przypadkach na obecność takich okładzin wskazywały ślady zachowanej patyny.

Kolejną grupę tworzą miecze mykeńskie, wśród których na terenie Rumunii zidentyfikowano obecność typów A, B i C₃. Do typu A należą okazy dłuższe o wąskich klingach. Warianty w obrębie tego typu różnią się między sobą przekrojem żeberka środkowego. Klingi typu B są krótsze od poprzednich. Ich zakończenie jest prawie prostokątne lub lekko wygięte. Rękojeści nie zachowały się w żadnym przypadku, a górne części klingi są najczęściej uszkodzone. Do typu C należą miecze z wąską i długą klingą oraz ochroną (jelcem) w kształcie rogów. Klinga została odlana razem z rękojeścią

Następną większą grupę mieczy tworzą egzemplarze z „językową” płytką dla rękojeści. Prosta lub wybrzuszona rękojeść była zaopatrzona w okładziny z materiału organicznego, rzadziej z metalu. Miały one najczęściej przekrój „D”-kształtny. Między płytką do osadzenia rękojeści a okładziną znajdowały się inne materiały pełniące funkcję spoiwa. Niekiedy, dla lepszego wyważenia miecza, umieszczano w tym miejscu ołów.

Kolejną, znacznie zróżnicowaną grupą, są miecze z pełną rękojeścią. Dla wszystkich charakterystyczna jest pełna lub pusta wewnątrz, odlewana rękojeść. Ma ona zakończenie pałkowate tarczowate lub miseczkowate. Klingi są wygięte (typ Apa, Livada), mają też krawędzie równoległe (Riegsee) lub w kształcie wierzbowego liścia (okazy z miseczkowatym i antenowym zakończeniem głowicy). Wiele wyróżnionych wariantów różni się między sobą zdobnictwem. Formy te wykonywano najczęściej z brązu. Do produkcji pojedynczych egzemplarzy użyto żelaza oraz złota.

W dalszej części wstępu autor analizuje kontekst, w jakim odkrywano miecze oraz ich stan zachowania. Spośród całości materiału najwięcej pochodzi ze skarbow (70,8 %). Duża część to znaleziska luźne (16,5 %). Mniej pochodzi z grobów (0,9 %), osad (1,6 %) i ze środowiska wodnego (1,2 %). Dwa depozyty oraz jedno znalezisko luźne zostały odkryte w jaskiniach.

Stopień ich uszkodzenia jest dość wysoki. 64,2 % materiału jest bowiem zachowane fragmentarycznie, 10,2 % wszystkich mieczy jest uszkodzonych. W całości zachowało się zaledwie 25,6 %.

Wstęp zawiera także historię odkryć mieczy na terenie Rumunii oraz podejmowanych nad nimi badań. Najwcześniej odkryty pochodzi z 1796 roku

z miejscowości Cîrța. W I połowie XIX wieku odkryto kolejne skarby z mieczami (m.in. w 1843 Gușterița I, 1851 Meșendorf) i znaleziska luźne (1829 Bistrița, 1849 Copșa Mare). W II połowie XIX wieku liczba znanych mieczy przekroczyła już 70. Z przełomu XIX i XX wieku pochodzi szereg ważnych znalezisk. W okresie międzywojennym odkryto szereg ważnych okazów m.in. słynne depozyty z Suseni (1924) i Apa (1939). W ciągu ostatnich czterdziestu lat odkryto ponad 50 mieczy.

Spośród wymienianych przez autora licznych opracowań dotyczących mieczy z omawianego terenu wyróżnia on szczególnie pracę A. D. Alexandrescu z 1966 roku⁸. Była ona bowiem punktem wyjścia dla prezentowanych studiów.

Nieco uwagi poświęca autor związkowi pomiędzy formą a funkcją mieczy. Do pchnięć służyły przede wszystkim okazy z wąską, trzcinową klingą. Były to m. in. miecze mykeńskie oraz z miseczkowatą głowicą. Broń służąca do cięć charakteryzowała się głownią o krawędziach równoległych lub w kształcie wierzbowego liścia. Zaliczono do niej miecze z płytką dla rękojeści. Trudno jednak zdecydowanie oddzielić obie grupy funkcjonalne. Wiele okazy pełniło w razie potrzeby obie funkcje.

W następnej kolejności szczegółowo przedstawiono rozwój poszczególnych form mieczy na tle chronologii epoki brązu i wczesnego okresu halsztackiego w Rumunii. W fazie Apa-Hajdúsámson/Langquaid (okres brązu A₂, ok. 16 w. p.n.e.) pojawiają się miecze mykeńskie typu A i okazy z pełną rękojeścią typu Apa. W fazie Ighiu/Koszider/Lochham (B₁, ok. 15 w. p.n.e.) funkcjonują w dalszym ciągu formy z fazy poprzedniej, a jednocześnie pojawiają się miecze produkowane w miejscowym środowisku. Są to miecze z płytką do osadzenia rękojeści oraz z pełną rękojeścią typu Livada. W fazie następnej – Forró/Göggenhofen-Asenkofen (B₂/C₁-C/C₂, ok. 14 w. p.n.e.) pojawiają się miecze mykeńskie typu C₃ oraz formy typu Boiu i Sombor/Smolenice. W dalszym ciągu używano najprawdopodobniej mieczy typu Livada.

W fazie Uriu/Ópályi/Riegsee przypadającej na brąz D (ok. 13 w. p. n.e.) charakterystyczne są miecze z „językową” płytką dla rękojeści typu Uriu/Aranyos, Techirghiol i typu Sprockhoff Ib. Oprócz tego pojawiają się miecze typu Reutlingen i miecze z pełną rękojeścią typu Riegsee. Dla fazy Cincu/Hart (Ha A₁, ok. 12 w. p.n.e.) charakterystyczne jest

⁸ A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, Dacia 10, 1966.

dalsze funkcjonowanie mieczy typu Uriu/Aranyos i Riegsee. Okres swojego rozkwitu przeżywają formy typu Reutlingen i pojawiają się „miecze sławońskie”. W fazie Turia/Gammertingen (Ha A₂, ok. 11 w. p.n.e.) powstają miecze z płytką dla rękojeścią typu Ennsdorf/Slimnic i Hemighofen oraz starsze miecze z trzema zgrubieniami typu liptowskiego i Prejmer, jak również wczesne miecze z miseczkowatym zakończeniem głowicy typu Oradea. W fazie Moigrad/Hajdúböszörmény/Kornwestheim (Ha B₁, ok. 10 w. p.n.e.) funkcjonują w dalszym ciągu miecze typu Ennsdorf/Slimnic. Pojawiają się także nowe typy Klentnice i Groâauheim, jak również typ Curteni oraz młodsze formy mieczy z trzema zgrubieniami typu liptowskiego, Aldrans i Prejmer, miecze z miseczkowatą głowicą typu Stobrau, Marvila i Cobar. Najprawdopodobniej w tym okresie powstają starsze miecze antenowe typu Bunești. W fazie Singeorgiu de Pădure/ Romând (Ha B₂, ok. 9 w. p.n.e.) używano mieczy z płytkowatą rękojeścią typu Kesselstadt, Curteni, późnych niezdobionych mieczy z miseczkowatym zakończeniem głowicy, jak również mieczy antenowych typu Vadu i Zürich. W fazie Vetiș/Mauren (Ha B₃, ok. 8 w. p.n.e.) funkcjonują dalej formy z pełną rękojeścią oraz z rozmaicie uformowaną sztabką, na której mocowano okładziny.

W katalogu, który jest zasadniczą częścią pracy, poszczególne miecze przedstawiono w ogólnie określonych ramach chronologicznych, wyznaczonych przez typy charakterystyczne dla starszej i środkowej epoki brązu oraz dla młodszej i późnej epoki brązu. Oprócz okazów przedstawionych powyżej, w części analitycznej miejsce znalazło omówienie trójkątnego krótkiego miecza, który pod względem typologicznym jest bliższy sztyletom. Jednak jego długość (ok. 30 cm) zdecydowała o zakwalifikowaniu do grupy mieczy. Dla lepszej orientacji w występowaniu poszczególnych typów, w katalogowej części każdorazowo podano historyczne krainy Ru-

munii, z których dany zabytek pochodzi: Muntenię, Mołdawię, Siedmiogród, Banat, Dobrudżę, Oltenię, Bukowinę. Katalog kończy omówienie nielicznych pochew mieczy. Z terenu Rumunii znane są tylko ich fragmenty, których określenie typologiczne nie jest możliwe. W końcowej części omówiono także miecz żelazny z płytką do osadzenia rękojeści oraz formę odlewniczą do produkcji mieczy należąca do zabytków niezwykle rzadko odkrywanych na terenie będącym przedmiotem recenzowanej pracy. Dodatek stanowi analiza spektroskopowa fragmentów niektórych mieczy.

Po katalogu znajdują się wykazy literatury, miejscowości, muzeów i zbiorów, w których znajdują się omawiane miecze.

W końcowej części tomu znajdują się tablice. Pierwsza z nich (tab. A) za pomocą zdjęć rentgenowskich, na przykładzie dwóch mieczy, przedstawia sposób mocowania klingi z rękojeścią. Kolejne tablice (1-57) prezentują w doskonałej formie poszczególne zabytki. Na następnych przedstawiono rozprzestrzenienie mieczy na terenie Rumunii (tab. 58-59) oraz na sąsiednich terenach Europy (tab. 60-70). Dla ścisłego określenia ich chronologii niezwykle ważna jest analiza innych przedmiotów metalowych współwystępujących w zwartych zespołach z niektórymi mieczami. Niektóre z nich przedstawiono na rycinach (tab. 71-74). Kolejna tablica w sposób graficzny przedstawia pozycję chronologiczną poszczególnych form mieczy.

Pomijając dyskusję toczącą się na temat przydatności tomów PBF do celów poznawczych, przyznać trzeba, że prezentowany tom stanowi ważne studium porządkujące i określające zasięg występowania oraz chronologię mieczy. Ważne jest również zebranie w recenzowanym dziele przez autora egzemplarzy rozproszonych niejednokrotnie w zbiorach na terenie Grecji, Bułgarii, Turcji, Węgier, Czech i Słowacji, Niemiec i Austrii.

Radosław Jarysz

Adres autora:

mgr Radosław Jarysz
Katedra Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław